De tuinen van Beeckestijn

Diet Hannessen

Beeckestijn is vooral bijzonder door de tuinen. Diet Hannessen uit Velserbeek, niet alleen afgestudeerd aan de Hogere Tuinbouwschool maar (van.. tot ..) ook enthousiast tuinvrijwilligster op de buitenplaats, publiceerde in de periode 2003 – 2010 een serie over de bijzonderheden van het groen op het landgoed in de Nieuwsbrief van de Stichting Vrienden van Beeckestijn.

Copyright Diet Hanessen

Inhoudsopgave

Pagina 2	Hoofdstuk 1	De historische waarde
Pagina 2	Hoofdstuk 2	Naar de huidige situatie
Pagina 3	Hoofdstuk 3	Bloemwaaier en kersentuin
Pagina 4	Hoofdstuk 4	Gras maaien
Pagina 5	Hoofdstuk 5	Het Engelse pad
Pagina 6	Hoofdstuk 6	De Engelse landschapsstijl
Pagina 7	Hoofdstuk 7	Hakhout
Pagina 8	Hoofdstuk 8	Zodenbanken
Pagina 10	Hoofdstuk 9	De kruidentuin
Pagina 11	Hoofdstuk 10	Huis en tuin als eenheid
Pagina 12	Hoofdstuk 11	Over herfst en winter
Pagina 13	Hoofdstuk 12	Haarlems klokkenspel
Pagina 14	Hoofdstuk 13	Follies
Pagina 16	Hoofdstuk 14	De Velser kers
Pagina 17	Hoofdstuk 15	Lanen voor vormgeving en geldbelegging
Pagina 18	Hoofdstuk 16	Oranjeboompjes
Pagina 20	Hoofdstuk 17	Fruitmuren
Pagina 21	Hoofdstuk 18A	Mest
Pagina 22	Hoofdstuk 18B	Een goed mastjaar
Pagina 23	Hoofdstuk 19	Een bloemdragend houtgewas
Pagina 24	Hoofdstuk 20	Water
Pagina 25	Hoofdstuk 21	Beeckestijn: landgoed of buitenplaats?
Pagina 27	Hoofdstuk 22	Theater in de open lucht
Pagina 28	Hoofdstuk 23	Stijltuinen en tuinstijlen
Pagina 30	Hoofdstuk 24	Plantenzoekers
Pagina 31	Hoofdstuk 25	Plantenzoekers (vervolg)
Pagina 32	Hoofdstuk 26	Biodiversiteit

1. De historische waarde
(juni 2003)

Oude woonhuizen heeft ons land genoeg, maar compleet met hun echte oude tuinen… dat zie je minder vaak. Oorspronkelijke tuinen uit de 17e en de 18e eeuw zijn in ons land zeldzaam; zelfs gerecontrueerde tuinen naar oud model komen nauwelijks voor.
Dit komt onder andere omdat de ontwerptekeningen van deze tuinen verloren zijn gegaan. Zo'n tekening bestaat wel van de tuinen van Beeckestijn: de zogenaamde 'kaart van Michael', die in de gang van het museum hangt. Deze kaart biedt de mogelijkheid om deze tuin in oude glorie te herstellen.

Ook van Paleis Het Loo in Apeldoorn is de oorspronkelijke 17e eeuwse vormgeving van de tuin bekend. Toen het paleis gerestaureerd werd, werd ook besloten de tuin naar de situatie uit die tijd terug te brengen. En nu ligt die 'oude' 17e eeuwse tuin er weer en trekt veel bezoekers. Uit binnen- en buitenland.
Achter de formele tuinaanleg ligt ook daar nog steeds een deel, dat in landschapsstijl is aangelegd: de landschapsstijl uit de 19e eeuw. Dus een eeuw later en veel grootser dan de 'prille' landschapsstijl, die we in Beeckestijn vinden.
Van Beeckestijn is dus ook bekend hoe de tuinen er in volle glorie uitgezien moeten hebben, maar dan in de 18e eeuw. Dat is een eeuw later dan 'Het Loo'. En juist dat maakt Beeckestijn zo belangrijk en interessant.
Toen in de jaren zestig van de vorige eeuw op Beeckestijn huis en wekhuizen werden gerestaureerd, werden ook de hoofdlijnen van de tuin teruggebracht. De hoofdas en de zij-assen werden weer aangelegd en de grote waterkom gerestaureerd.
De heer Boreel, die Beeckestijn in de 18e eeuw bewoonde, was tijdens zijn leven een tijd gezant in Engeland. Daar maakte hij kennis met de Engelse landschapsstijl. Het verhaal gaat, dat hij zijn tuinbaas Michael naar Engeland heeft gestuurd om die stijl te bestuderen. Terug op Beeckestijn legde Michael, heel kleinschalig, een stukje in die landschapsstijl aan.
In het grasveld, vanuit het huis gezien links achter de formele vijver, is vermoedelijk die eerste proeve van de landschapsstijl in ons land terug te vinden: een slingerend pad door een grasveld langs bol-liggende, in het gras uitgespaarde cirkels, beplant met bloeiende heesters.
Het Loo heeft tuinen uit de 17e en de 19e eeuw. Beeckestijn uit de 18e eeuw. Samen geven beide tuinen een uniek overzicht van drie eeuwen tuinarchitectuur in Nederland. Daarom is het belangrijk om de tuinen van Beeckestijn op een goede manier in stand te houden.

2. Naar de huidige situatie
(september 2003)

In de Tweede Wereldoorlog waren het Duitse militairen, die Beeckestijn bewoonden. Op de muren

van het huis waren, ter camouflage, bomen geschilderd en in de tuinen stond een aantal bunkers. Een van die bunkers ligt nu nog verzonken onder de hoofdas van de tuinen, tussen het huis en de grote waterkom. Op drie andere bunkers is aarde gestort.
Dit zijn de begroeide 'heuvels', gelegen achter de huidige kruidentuin, tegen Driehuis aan en in het bosket links voor de grote kom (schulpvijver). Van deze laatste kun je als het heeft gesneeuwd, met je sleetje naar beneden glijden.
De aanwezigheid van deze bunkers maakt dat een totale reconstructie van de tuinen niet mogelijk is. Echter, belangrijke elementen die de sfeer van een achttiende-eeuwse tuin tonen, zijn wel te reconstrueren. In de voormalige moestuinen achter de koetshuizen werden voorbeelden van elementen uit de oude tuinaanleg gemaakt: een kruidentuin aan de Noordkant en een bloementuin aan de Zuidkant van het huis.

Die bloementuin werd samengesteld uit voorbeelden van elementen uit oude tuinaanleg, zoals o.a. bloklindes, een spiegelvijver en een stukje berceau (loofgang). Loofgangen waren belangrijk voor de dames uit die tijd. Mooi blank was toen de mode; dus zij schuwden het zonlicht. De huidige aanleg van de tuinen achter de koetshuizen heeft dus niets met de oorspronkelijke tuinaanleg van Beeckestijn te maken. Pas in 1994 gaf de gemeente Velsen toestemming om met de restauratie van de tuinen door te gaan. Hierbij fungeerde de 'Kaart van Michael' als leidraad. Een voorwaarde was wel dat het de gemeente zelf geen geld mocht kosten. Dus de stichting 'Vrienden van Beeckestijn' ging aan het werk om de benodigde financiën voor de reconstructie bij elkaar te brengen. Vrijwilligers werden gezocht en gevonden om de gereconstrueerde delen te onderhouden. Een enthousiaste groep mensen ging ermee aan het werk.

3. Bloemenwaaier en kersentuin

(december 2003)

De restauratie van de tuinen van Beeckestijn begon met de reconstructie van de bloemenwaaier en een kersentuin. De reconstructie van zo'n kersentuin was belangrijk, omdat in de 17e en 18e eeuw de 'Velser Kers' in Amsterdam een begrip was. Immers veel van de buitenplaatsen in het Kennemerland waren eigenlijk landgoederen.
Ze waren er niet alleen voor het vermaak van de grote heren en dames uit de stad, maar moesten ook wel wat opbrengen. Er werden dus veel groenten en fruit geteeld. Uit de dagboeken van de heer Goll van Franckenstein, die in die tijd Velserbeek bewoonde, valt te lezen, dat hij daar in énig jaar zelfs tachtig rijpe ananassen had geteeld.
Naast fruit werd op Beeckestijn ook graan verbouwd. Een paar jaar geleden hebben we dat nog eens geprobeerd. Het vierkante grasveld in de landschapstuin werd daartoe omgeploegd en oude graanrassen werden ingezaaid. En het ging…! Het graan groeide voorspoedig. Echter, ruiters te paard, mensen die hun honden zo nodig moesten vangen en vrijende paartjes maakten dat de oogst maar zeer gering was. Het experiment was geslaagd doch niet voor herhaling vatbaar in een openbaar wandelpark.
Toen in 1994 de gemeente Velsen toestemming gaf voor de restauratie van de tuinen, was het, naast het terugbrengen van een sierelement als de bloemenwaaier, ook interessant om te weten, of

op Beeckestijn werkelijk kersen willen groeien. Een werkgroep van deskundigen werd gevormd en er werd archeologisch onderzoek verricht.

Vooral dit archeologisch onderzoek was interessant, want daaruit bleek dat de bloemenwaaier er werkelijk in het verleden moet zijn geweest. Immers, precies onder het centrum van de waaier werd een grote hoeveelheid gebakken steentjes gevonden. En onder een van de 'kabinetjes' zwarte sporen, die erop duidden dat op diezelfde plek heel lang geleden ook een boom moet hebben gestaan.
Hoe de bloemenwaaier er in het verleden werkelijk uit moet hebben gezien, dat weten wij niet. De grondvormen zijn teruggebracht met hedendaags plantmateriaal. En in de 'bladen' van de waaier groeien vaste planten en zaaigoed, die in principe in de 18e eeuw ook al bekend waren.
Het is echter nog steeds een 'zoeken' naar de juiste beplanting. Nu de buitenste hagen tot de gewenste hoogte van 2.10 meter zijn gegroeid, blijkt het daarbinnen erg warm te worden in de zomer. Lang niet alle vaste planten houden daarvan. Ook doemt nu zelfs de vraag op of hier vroeger wel vaste planten hebben gestaan. Of was het de plek waar de Heer Boreel zijn sinaasappelboompjes en andere verzamelde sub-tropische planten in de zomer neerzette…?

Voor de Kersentuin werd gezocht naar oude rassen, waarvan de zogenaamde 'Velserkers' er een is. Dat Velser kers is maar een streeknaam. Kennelijk in die tijd in Amsterdam gebruikt, omdat daar kersen vanuit Velsen kwamen. Het is echter een synoniem voor Praagse kers of Hollandse kers. Dat de kersen in Beeckestijn ook werkelijk kersen voortbrengen, moeten we maar aan de vogels vragen, die ze enthousiast opeten.

4. Gras maaien

(maart 2004)

De tuinen van Beeckestijn (en alle andere oude buitenplaatsen in het Kennemerland en daarbuiten) hebben veelal grote grasvelden. Ook in de lanen groeit gras onder de bomen. Nu noemen we dat gazons en zien we regelmatig grote machines om al dat gras kort te houden. Enkele plekken, waar een boeiende kruidenvegetatie (Stinseplanten) groeit, uitgezonderd.
In de tijd dat die tuinen ontstonden (17e en 18e eeuw) was de grasmachine echter nog niet uitgevonden. De eerste maaimachine werd door de Engelsman Edward Budding ontwikkeld in 1830. Vóór die tijd werd al het gras nog met zeis en sikkels kort gehouden.
Het maaien van al die gazons moet een gigantisch werk zijn geweest en werd zeker niet elke week gedaan (mede daardoor kon zich een interessante kruidenvegetatie van onder andere Stinseplanten in die gazons ontwikkelen.). Voor wekelijks maaien zou 'meneer Boreel' te veel mensen nodig gehad

hebben. En er waren nog meer buitenplaatsen met hetzelfde probleem. Hoe zat dat met de gazons in die tijd…?
Hierover spraken we met een kennis van ons, wiens vader (en misschien wel meerdere voorvaderen) vroeger op Velsense buitenplaatsen had gewerkt. Hij opende ons de ogen: “Het gras was voor het koetje”, zei hij.

Wij maken de fout dat wij het leven van de 18e eeuw projecteren op ons eigen leven. Alles was toen heel anders. In die tijd was er nog geen industrie. De meeste mensen uit deze omgeving werkten als vissers, ambachtslieden, in de handel of als landarbeider bij boer, tuinder of op een buitenplaats. Ook werd in die tijd de melk niet in flessen bij melkboer of supermarkt gekocht, maar hadden de mensen in de dorpen vaak zelf een koetje of geit voor de melk. En al die koetjes en geiten moesten eten. Daarvoor was het jaarrond veel gras en hooi nodig (en het snoeisel van hagen, dat soms ook als voer, maar vooral als stro voor in de stal fungeerde).
Zelfs het kleinste stukje gras werd gebruikt. Zo bestaat er een gravure van een koe aan een touw op het voorplein van een buitenplaats. Het zou het ronde gazon voor Beeckestijn geweest kunnen zijn. Gras had dus een economische waarde! Het is daarom zeker, dat de buitenplaatsen in de 18e eeuw geen kort-geschoren gazons hadden. Misschien ergens een heel klein hoekje ‘voor de sier’ zoals het voorgazon van Beeckestijn of de sierlijke droge kom achter het huis. Al het overige gras in de lanen en onder de bomen werd het hele jaar door gehooid voor de koe of geit van het personeel, die thuis voor de melk moest zorgen. Of misschien werd dat hooi ook wel verhandeld door meneer Boreel zelf….?
Het zou mooi zijn voor het geschiedkundige beeld van de 18e eeuwse museumtuin van Beeckestijn om al het gras lang laten groeien en zo ook de kruiden in het gras weer een kans geven. De sfeer van de tuin uit de tijd van de familie Boreel zou dan weer compleet zijn… Dit gaat echter moeilijk in een openbaar wandelpark, waar een Home and Garden Fair wordt gehouden en mensen en hun honden zich niet altijd aan de paden houden.

5. Het Engelse pad

(juni 2004)

Vanuit het huis gezien, links achter de vijver, lag tot voor enige jaren een groot vierkant gazon, door een wandelpad diagonaal doorsneden. Naast dat wandelpad, vlakbij de wal, een cirkel van beukenbomen. Sinds enige jaren is van dit gazon nog maar een rechthoek over.
Op de andere rechthoek is een slingerpad aangelegd met aan één kant bloeiende heesters (bloemdragend houtgewas, noemde men dat in de 18e eeuw) en aan de andere kant enkele cirkels met rododendrons en een paar solitair staande bomen. Dit pad heet nu het ‘Engelse pad’ en stond op de kaart van Michael. Men gaat ervan uit dat dit de eerste proeve van de Engelse landschapsstijl in Nederland is.
De heer Boreel, toenmalige bezitter van Beeckestijn, was een tijd gezant in Engeland en had daar kennis gemaakt met tuinen, die niet, zoals toen nog in ons land, strak en rechtlijnig waren, maar eruit zagen als kleinschalige landschapjes. Hij was daarvan zeer gecharmeerd en stuurde (volgens de verhalen) zijn tuinbaas Michael naar Engeland om die tuinstijl te bestuderen.

Toen Michael terug was, zou deze in het hierboven genoemde stuk van de rechtlijnige tuin van Beeckestijn zijn eerste proeve van die Engelse tuinstijl hebben aangelegd. Zoek dat pad eens op en loop er eens door. Kijk goed om u heen en u zult verbaasd zijn hoe volkomen anders hier het beeld is binnen die rechtlijnige overzichtelijke tuinen, die Beeckestijn toch kenmerken.
Uit die tijd is ook een aantal slingerpaden, uitgehakt in het hakhout langs de lanen. Zo'n pad ligt o.a. in de bosschages tussen de Eikenlaan en de Waterlandweg. Loopt u ook eens dit pad en verplaatst u zich in de 18e eeuw, toen de mensen nog geen haast hadden en daar rustig zullen hebben gekuierd. En kijk in de bochten naar links of rechts en u zult versteld staan van de mooie doorkijkjes naar andere delen van de tuin.
Laat u verrassen. Hier ziet u wat de Engelse Landschapsstijl eigenlijk is. Door padenloop en waterpartijen, bomen en heestergroepen subtiel op elkaar af te stemmen, krijgt de wandelaar de indruk niet in een tuin te wandelen, maar in een fraai, afwisselend landschap.
Michael's volgende experiment met de Engelse Landschapsstijl in Beeckestijn ligt rond en achter het Engelse veld. Daarover de volgende keer meer.

6. De Engelse landschapsstijl

(september 2004)

Over de trappen aan het eind van de hoofdas van de 'formele tuinen' van Beeckestijn ligt het zogenaamde Engelse Veld. In de vroege 18e eeuw hield hier de tuin op. De overige gronden van Beeckestijn werden nuttig gebruikt: voor hakhout (er was immers veel hout nodig voor koken en verwarming) en, zoals uit overlevering bekend is, voor de teelt van graan. De buitenplaats staat in de 18e eeuw bekend als een belangrijke leverancier hiervan.

Op het Engelse veld werd dus koren verbouwd, evenals op het vierkante grasveld dat we vanaf de trappen al door de bomen zien liggen. De gronden tussen het Engelse veld en het vierkante veld waren kennelijk niet voor de graanteelt geschikt. De beek zal in die tijd wel eens buiten zijn oevers getreden zijn. De grond is daar tenminste op sommige plekken heel zuur en de waterstand in natte tijden erg hoog.
Dit is gebleken uit onderzoek, dat is gedaan voordat de reconstructie van de landschappelijke tuin, die nu weer op deze plek ligt, een aanvang nam. Kennelijk omdat deze gronden toch niet voor

graanteelt geschikt waren, kreeg Michael toestemming om hier nog eens wat te laten zien van de landschapsstijl, die hij voor de heer Boreel in Engeland had bestudeerd.
Op dit stuk grond, daar waar de beek langs het Engelse veld stroomt, liet Michael de bedding van de beek verbreden tot vijver. Niet alleen voor het mooie effect. Hierdoor ontstond ook een waterberging. In natte tijden konden de omliggende gronden erop afwateren en in de droge tijden werd het water langer vastgehouden. Daardoor ontstond de mogelijkheid hier een tuinaanleg te realiseren.
Tussen de twee korenvelden maakte Michael slingerpaden door zogenaamd bloemdragend houtgewas. 'Heesters' zouden we nu zeggen. Vanaf de paden waren, al wandelend, al die struiken goed te bekijken. Ook maakte hij doorzichten: over een gazon kon de wandelaar over de vijver met zijn romantische eilandje naar een landschap met korenvelden kijken en op andere plekken zag hij koren achter een rij bomen. Op een relatief klein oppervlak creëerde hij zo een groots landschap. Daarna heeft Michael ook op Velserbeek en Waterland fraaie landschapjes met het in die tijd rijkelijk uit de duinen toestromende water gemaakt. Waterland is niet voor publiek toegankelijk, maar in Velserbeek is het genieten!

Ga naar de vijver, waarin het eiland met het kluizenaarshuis ligt. Ga naar de voorkant van dit huisje en loop dan linksom hoog door een glooiend landschapje, waarin je op een gegeven moment in de diepte een brug ziet liggen.
Verderop, op een klein landtongetje stond in die tijd de Chinese theekoepel, die nu elders aan een later gegraven waterpartij staat. Stel je voor hoe vroeger, toen deze waterpartij nog tot achter huize Velserbeek doorliep, vanuit die theekoepel kon worden gekeken naar spelevarende bootjes op weg naar het huis van de kluizenaar. Michael was een groot landschapsarchitect!

7. Hakhout

(december 2004)

Toen de heer Boreel rond de 18de eeuw zijn tuin achter huize Beeckestijn liet aanleggen, was deze tuin niet alleen een statussymbool, dat veel geld kostte, zoals nu het geval is. Nee, die grote tuinen leverden in die tijd verkoopbare producten op: groenten, fruit en graan. We hebben het hier in voorgaande afleveringen al over gehad. Bovendien waren ze ook nog eens een geldbelegging.
Dit vertelde mij jaren geleden de eigenaar van het landgoed Mariënwaard in de Betuwe. Hij zou een inleiding houden op een congres van hoofden van gemeentelijke beplantingen en ik zou hem daarvoor ter inleiding een interview afnemen. Ik kwam zijn studeerkamer in het grote huis op het landgoed Mariënwaard binnen en het eerste wat hij tegen mij zei, was: "Mevrouw, ik ben een rijk man, want ik heb een lange oprijlaan met aan elke kant drie rijen notenbomen.". Ik heb hem kennelijk verbaasd aangekeken, want hij legde me uit dat die notenbomen een flinke belegging vormen. Als ze kaprijp zijn, brengen ze veel geld op.

Laanbomen, die een grote opbrengst aan hout leveren, moeten doorgaans wel vrijstaan, licht en lucht om zich heen hebben, zodat ze dikke, rechte stammen kunnen maken. Op Beeckestijn zijn die lanen er nog wel, maar de bomen staan niet meer vrij. Ze zijn wat in de verdrukking gekomen. Hoe komt dat…?
Vroeger, voor de tweede wereldoorlog, werd al het hout in de vakken tussen de lanen nog wel regelmatig kort gezet. Het werd steeds bij de grond afgekapt om te worden gebruikt in de kachels en ovens van de mensen die op het landgoed woonden en/of werkten. In die tijd was er nog geen aardgas, geen olie, geen steenkool en heel vroeger ook nog geen turf. Hout was het enige product, waarmee je je huis kon verwarmen en waarop je je eten kon koken of je ovens mee kon stoken. Vooral eikenhout werd daarvoor gebruikt. Onder andere omdat de eik weer goed bij de grond uitliep. Hakhout noemde men dat.

Al onze parken in Velsen: Velserbeek, Waterland en Beeckestijn bestonden uit een lanenpatroon met daartussen hakhout. In de 70-er jaren van de vorige eeuw kwam er van de Rijksoverheid een subsidie op het hebben van bossen met bomen. Ook toen had Velsen al weinig geld voor het instandhouden van al zijn parken en werd besloten van alle hakhoutstobben een stam te laten doorgroeien. Er zouden dan bossen ontstaan, die in aanmerking zouden komen voor die bossubsidie.
En zo is het gebeurd dat de tuin van Beeckestijn er nu volledig anders uitziet dan in de 18de eeuw, toen alleen de lanen met opgaande bomen het skelet van de tuin vormden. Een tuin, die nuttige producten opleverde en waarin alleen elementen als waterkom en bloemenwaaier een stukje luxe vormden.

8. Zodenbanken

(maart 2005)

Onlangs las ik weer eens het boek ‘Een liefde in Kennemerland’, geschreven door Marie van Zeggelen. Zij schreef dit boek in de jaren ’30 van de vorige eeuw. Het boek begint met een dankwoord van de schrijfster aan Jhr. Mr. J.W.G. Boreel van Hogelanden, die “mij de groote gunst verleende uit de familiepapieren van Huize Beeckesteijn de stof voor dezen roman te putten”.
Het verhaal speelt zich af in het begin van de 18e eeuw en beschrijft uitgebreid het leven op Beeckestijn in die tijd, waarbij en passant ook de tuin ter sprake komt. Zo wordt het bezoek van een Franse gezant aan Beeckestijn beschreven, compleet met al de voorbereidingen daarvoor. Een

citaat: “Het was die dag mooi weer en de gezant gaf er de voorkeur aan door de tuinen te wandelen….”.
De meeste gasten volgden de heer en mevrouw Boreel naar de achter in de tuin liggende hermitage. Een romantische plek, waar een kleine verrassing bereid was. In de bosschages waren namelijk fluitspelers verborgen. Men wandelde erheen in statige optocht en aangenaam keuvelend. Die hermitage (het kluizenaarshuis) stond in het landschappelijke deel van de tuin, aan de rand van het vierkante korenveld (nu weer grasveld). De exacte plek is daar nog steeds in de bodem terug te vinden.
Bij de hermitage stonden zodenbanken om tijdens een lange wandeling op een zo romantische plek te kunnen uitrusten. Voor het bezoek van de Franse gezant boden de daar aanwezige zodenbanken kennelijk niet genoeg zitplaatsen. Er waren tenminste voor die dag stoelen bij geplaatst, zo kunnen we in ‘Een liefde in Kennemerland’ lezen.
Ik bezocht jaren geleden Sissinghurst Castle in Engeland. Daar waren ook zodenbanken en ik heb erop gezeten! Dat was een bijzondere gewaarwording. Het is als het ware ‘op stoelhoogte zitten op een klein grasveldje’. Het was daarom dus extra leuk om te lezen, dat er ook op Beeckestijn zodenbanken zijn geweest.

Wat zijn zodenbanken en hoe zien ze eruit?
Het antwoord is eigenlijk erg eenvoudig: langwerpige zitbanken, gemaakt van gestapelde graszoden rond een kern van zand. Zodenbanken zijn al heel oud. Ze zijn ontstaan in Perzië, waar men al vroeg grote kruidenrijke grasvelden had, waarop men allerlei spelen deed. De toeschouwers zaten op kleine kunstmatige heuveltjes, die waren opgebouwd uit gestapelde graszoden. Op sommige tekeningen uit die tijd hadden ze binnen die zoden een frame van hout.
In vorige eeuwen bestond een grasveld niet alleen of hoofdzakelijk uit gras, zoals nu het geval is. Er kwamen toen veel kruidachtige planten en bloemen in het gras voor. Zo ook op de zodenbanken. In de vroege 17e eeuw begon men zelfs met het beplanten van de bovenkant van die zodenbanken met kamille en andere geurige kruiden, zoals wilde tijm en munt. Zij verspreidden een heerlijke geur als men erop ging zitten. En dat zal geen overbodige luxe zijn geweest in die tijd toen nog niet ieder huis een badkamer had en zeker geen wasmachine. Op Beeckestijn waren dus ook zodenbanken. De vraag is: had meneer Boreel de kennis hiervan elders, bijvoorbeeld tijdens zijn gezantschap in Engeland, opgedaan of was het fenomeen zodenbanken ook in ons land in die tijd (bijvoorbeeld vanuit de kloostertuinen) reeds bekend? Zeker is in ieder geval dat op het eiland Texel de landerijen vroeger werden omgeven door zogenaamde ‘tuinwallen’.

Dit zijn wallen, die net zo zijn opgebouwd als de hiervoor beschreven zodenbanken. Alleen zijn ze hoger en veel langer dan een zitplaats voor twee of drie personen. En zij zijn nog altijd aanwezig in het Texelse landschap. En worden daar op dit moment ook weer hersteld.

9. De kruidentuin

(juni 2005)

Op de plek waar nu, verscholen achter een slangenmuur, de kruidentuin van Beeckestijn ligt, staan op de alom bekende kaart van Michael (in de gang van Museum Beeckestijn) langwerpige vakjes getekend. In de tijd van 'mijnheer Boreel' was het een kwekerij, waarschijnlijk voor groenten, maar misschien ook voor bloemen om het huis te sieren.
Toen in de jaren zestig van de vorige eeuw het huis met beide koetshuizen en de grote lijnen, dus de assen van de tuin met waterkom, werden gerestaureerd, heeft de toenmalige tuinarchitect van de gemeente Velsen, de heer Jol, voor beide tuinen aan weerszijden van het huis een andere bestemming gezocht. In de ene tuin kwamen voorbeelden van elementen uit de 18e-eeuwse tuinaanleg, zoals een spiegelvijver, een berceau en bloembedden als sierlijke guirlandes in gazons. In de andere tuin, verscholen achter de slingermuur, kwam een kruidentuin.

Het op een goede manier in stand houden van zo'n kruidentuin is echter heel arbeidsintensief. Daarom helpen de tuinvrijwilligers van Beeckestijn, naast hun werk in de bloemenwaaier, sinds verleden jaar ook met het onderhoud van de kruidentuin. En al bezig zijnde komen er ook allerlei ideeën om het onderhoud wat te vereenvoudigen. Immers, veel kruiden zijn overjarig en groeien hun hele bed vol. Onkruid moet dan met de hand worden gewied en dat is ontzettend veel werk.
Wat verzin je daarop? Een goede oplossing is eenjarige planten, netjes in rijtjes, zodat je tussen de planten kunt schoffelen. Dat zouden dan ook groenten kunnen zijn. Zou het dan ook niet leuk zijn om oude groenten te gaan telen? Of snijbloemen uit die vroegere tijd? Op oude schilderijen kun je zien welke dat waren. Daarmee zou je dan ook het museum regelmatig van verse bloemen kunnen voorzien. Kortom: ideeën te over. En door het smeedijzeren hek, waarmee de kruidentuin tegenwoordig 's avonds wordt afgesloten, worden ze ook uitvoerbaar.

Het huis is ingericht zoals het zou kunnen zijn geweest in de 18e eeuw. In de kruidentuin willen de mensen die daar werken, zowel vrijwilligers als de medewerkers van de plantsoendienst, dat ook als uitgangspunt gaan nemen. Dat wil zeggen dat er in de nabije toekomst in de kruidentuin niet meer alleen kruiden te vinden zullen zijn, maar ook groenten en bloemen uit die 18e eeuw.
Het zou toch prachtig zijn als de historische kamers van het museum opgevrolijkt kunnen worden met boeketten, samengesteld uit de bloemen die je ook op schilderijen uit die tijd tegenkomt? We gaan eraan werken. Er moet echter nog wel wat speurwerk verricht worden. Zo'n plan is makkelijker gemaakt dan uitgevoerd. Bij voorbeeld: weten wij wel wat de mensen in die 18e eeuw aten en hoe ze dat eten bereidden? Onder andere door het bestuderen van schilderijen uit die tijd moeten tipjes van de sluier worden opgelicht.

10. Huis en tuin als eenheid

(september 2005)

Is dit de laatste keer dat ik in Beeckestijn Nieuws iets over de tuinen van deze prachtige buitenplaats zal schrijven…? Dat vraag ik me af nu wij, als vrijwilligers werkzaam in de tuinen van deze voor de tuingeschiedenis van Nederland zo waardevolle buitenplaats, hebben besloten met onze werkzaamheden te stoppen als het museum sluit. Waarom is dat besluit genomen? Dit vragen vele mensen ons. Met deze bijdrage wil ik proberen om dit duidelijk te maken.
Een tuin hoort bij een huis en in dat huis woont de eigenaar van de tuin. Die eigenaar bepaalt wat in zijn of haar tuin gebeurt. Die eigenaar was in de 18e eeuw een zekere Jacob Boreel. Hij kocht 'de hofstede Beeckesteijn onder Velzen' in 1742 voor Fl. 28.000,-. Vanaf 1761, dus in de tijd dat Beeckestijn in zijn bezit was, was hij een tijd gezant aan het hof van Koning George III van Engeland en maakte daar kennis met de Engelse tuinaanleg.

Hij vond dit kennelijk mooi, want hij liet zijn tuinbaas Michael naar Engeland overkomen om deze tuinstijl te bestuderen en op Beeckestijn in praktijk te brengen. Hij zorgde er dus voor dat de tuinen van Beeckestijn eruit zien zoals dat heden ten dage nog steeds het geval is. Maar voor dit beeld van nu is de laatste jaren heel wat restauratie- en reconstructiewerk uitgevoerd.

Voormalig directeur van het museum, Joke van der Aar, heeft het met hulp van sponsors voor elkaar gekregen om een aantal elementen uit die 18e-eeuwse tuinaanleg te reconstrueren. Vrijwilligers werden gezocht voor het toekomstige beheer. Allereerst kwamen er de bloemenwaaier en de kersentuin. Daarna zijn onder andere het Kromme Land en de vroege landschapstuin, wellicht de eerste landschapstuin in ons land, volgens de tekening van Michael gerestaureerd en gereconstrueerd.

Het eerste jaar na deze restauratie werd er zelfs koren op het vierkante veld gezaaid, zoals dat ook in die 18e eeuw gebeurde, en door de vrijwilligers geoogst! Echt terug in de tijd, zoals je bij een bezoek aan het museum Beeckestijn ook een beetje 'terug in de tijd' bent.
De tuin is dus werkelijk een verlengstuk van het museum geworden. Immers, museum Beeckestijn is ingericht zoals huis en tuin er in de 18e eeuw zouden kunnen hebben uitgezien. Net als vroeger zijn huis en tuin nog steeds onlosmakelijk met elkaar verbonden. Waar vinden we nog iets vergelijkbaars in ons land…..? Alleen museum 'paleis Het Loo' in Apeldoorn heeft een vergelijkbare tuin met een landschappelijke aanleg achter een formele tuin.
Er is echter een duidelijk verschil tussen Beeckestijn en Het Loo. Niet alleen in grootte, het Loo is immers een jachtslot en Beeckestijn 'slechts' een buitenplaats. Op Het Loo zijn de formele tuinen 17e-eeuws en de landschappelijke tuinen uit de 19e eeuw. Op Beeckestijn zijn de formele en landschappelijke tuinen voor het overgrote deel uit de 18e eeuw. Alleen de landschappelijke vijver in de as van de tuin is van later datum, vermoedelijk 19e eeuw.
Op het moment dat de museale functie van Beeckestijn wegvalt en het gebouw ook nog eens een andere eigenaar zou krijgen dan de tuin, vervalt voor de tuinvrijwilligers de noodzaak om te blijven. Immers, waarom zou deze groep mensen dan nog handmatig, zoals in de 18e eeuw gebeurde, delen van een openbaar wandelpark blijven onderhouden…? Hun specialistische en historisch verantwoorde tuinvrijwilligerswerk is dan verworden tot onbetaald onderhoud dat anders betaald door een hoveniersbedrijf of de plantsoenendienst zou moeten worden uitgevoerd.

11. Over herfst en winter

(december 2005)

Op een van de laatste mooie herfstdagen wandelde ik door de tuinen van Beeckestijn. Het was een 'rustige' wandeling, want het tuinwerk is voorbij. De kleuren van de bomen waren schitterend. Op het bankje in de bloemenwaaier, waar de vrijwilligers altijd hun koffie drinken, zaten nu twee oude mensen in de zon een boek te lezen. Verder was er niemand.

De planten in de bladen van de bloemenwaaier hadden hun zomerse kleuren verloren. Alleen een winterharde fuchsia in een van de 'bloembladen' stond nog volop in bloei en gaf daarmee kleur aan de hele bloemenwaaier. Een plaatje…! Een laatste herinnering aan de zomer van 2005 op een dag in november.
Door de meer dan twee meter hoge hagen die de bloemenwaaier omsluiten, heerst daar altijd een goed klimaat. Het is het er meestal zonnig en windstil. Dus is het er ook snel warm. Hierdoor vinden lang niet alle planten het fijn op deze plek. De tuinvrijwilligers hebben dus lang moeten zoeken naar planten die hier wilden aarden. Eigenlijk was deze afgelopen zomer de bloemenwaaier pas voor het eerst echt mooi.
Daarom denken wij, dat in de tijd van 'meneer Boreel' in de bladen van de bloemenwaaier lekker ruikende en warmteminnende planten als tijm, lavendel, citroenmelisse en dergelijke hebben gestaan. Ook de kuipplanten, zoals de sinaasappelboompjes, hadden hier wellicht in de zomer hun plek. Nu staan die kuipplanten bij het huis en in de kruidentuin. In de winter gaan ze naar een kas bij een kweker. Waar overwinterden ze vroeger?

Dat is de vraag. We weten het niet zeker. Beeckestijn had in de 18e eeuw nog geen orangerie. Die was er een eeuw later wel. Aan de andere kant van de hoofdas, in het vak recht tegenover de bloemenwaaier, evenwijdig aan de haag. De ronde vijver die daar nu nog is, werd kennelijk gebruikt voor het begieten van de planten. Echter, in de 18e eeuw was op die plek een menagerie. Dat is terug te vinden in de archieven van de familie Boreel. Dus ontstaat de vraag: waar overwinterden de kuipplanten in de 18e eeuw?
Ik ben van mening dat die planten overwinterden in het Noordelijk koetshuis, bij de paarden en het rijtuig dat de heer Boreel moest vervoeren. Immers dat koetshuis heeft aan de zuidkant openslaande deuren met vensters tot vlak boven de grond. Bovendien zijn die deuren ook nog af te sluiten met de dichte houten deuren, die nu altijd open staan. Het licht kon dus goed naar binnen vallen en als de zon scheen werd het er ook lekker warm.
Ook de paarden zorgden nog voor wat warmte. Bovendien zou er ook nog wel eens iemand (de koetsier bijvoorbeeld) in dat koetshuis kunnen hebben gewoond. Dus de kans dat de temperatuur erg ver onder nul zakte, was klein. De kuipplanten uit de bloemenwaaier waren ook eenvoudig naar dat koetshuis te vervoeren.
Het blijft natuurlijk een aanname. Zeker zullen we het nooit weten. Er is wel veel over het wonen in de 18e eeuw op Beeckestijn bekend, maar wij vullen die informatie toch in met onze kennis en gevoelens van mensen uit de 20e eeuw.

12. Haarlems klokkenspel

(maart 2006)

In de laan tussen Slangenmuur en Bloemenwaaier bloeit in het voorjaar massaal het Haarlems Klokkenspel. Een wit bloemetje met de wetenschappelijke naam Saxifraga granulata, dat behoort tot de plantenfamilie van de steenbreekachtigen. Tenten van de Home and Gardenfair worden er bovenop gezet alsof dit de gewoonste zaak van de wereld is!

De plant behoort tot de zogenaamde stinsenplanten. Dit is de naam van een groep, voornamelijk in het voorjaar bloeiende planten, die veelal in de nabijheid van een historische bebouwing te vinden zijn en/of waren. Deze planten werden voor het eerst in Friesland als zodanig herkend (bij de Schierstins te Veenwouden, bouwdatum ongeveer 1375) en daarna stinsenplanten genoemd. Een stins is een verdedigbaar stenen huis dat vaak op een kunstmatig opgeworpen heuvel was gebouwd als verdediging tegen het water. De Schierstins behoorde in tegenstelling tot de meeste stinsen niet tot een adellijk huis, maar tot een klooster.

Romantisch plaatje van de Schierstins in de 19e eeuw

Haarlems Klokkenspel is een varieteit van de Knolsteenbreek. Deze plantjes ontlenen hun naam aan de kleine knolletjes aan de voet van de stengel. Deze zitten vlak boven of net onder de grond en zijn dus uitermate kwetsbaar bij betreding. Het Haarlems Klokkenspel heeft witte gevulde bloemetjes en geen meeldraden. Ze kunnen dus niet worden bestoven en de plant is dus eigenlijk een misvorming van de enkelbloemige Knolsteenbreek, die wel meeldraden heeft en dus zaad kan vormen.
Bij het Haarlems Klokkenspel zijn de meeldraden veranderd in bloemblaadjes. Het gevolg hiervan is, dat het plantje zich niet door zaad kan voortplanten, maar alleen door verspreiding van z'n knolletjes. Dat gebeurt als er wordt geharkt. Dus door harken en hooien verspreidt de soort zich.
Al sinds 1720 wordt het Haarlems Klokkenspel in ons land gekweekt. Door een Haarlemse kweker, melden de boeken. Vandaar dat hij Haarlems Klokkenspel wordt genoemd, denk ik. Het kleine wit-bloeiende plantje komt in ons land dan ook het meest voor in de tuinen van buitenplaatsen aan de binnenduinrand tussen Alkmaar en Walcheren.
Wil je ze zien bloeien, dan moet laat in het seizoen worden gemaaid. En dat is op Beeckestijn niet zo moeilijk. Immers in de laan waar ze staan, groeit onder de bomen bijna geen gras meer. En zo kan het zijn dat de tenten van de Home and Garden Fair staan tussen en op het bloeiend Haarlems Klokkenspel.

13. Follies

(juni 2006)

In de 17e en 18e eeuw, eeuwen van grote rijkdom bij enkelen in ons land, was een tuin met alleen paden, gazons en planten niet genoeg. Hoe mooi de aanleg ook was…het was kennelijk toch allemaal maar groen met wat bloemen. Er moest, als je erdoor heen wandelde, ook wat te anders te ontdekken zijn. Je moest je kunnen laten verrassen….

En zo ontstonden er tuintempels, theekoepels, schelpengrotten, triomfbogen, borden met daarop een romantische voorstelling geschilderd, kluizenaarswoningen en andere bouwsels. Zo vond ik als kind de bedriegertjes, ik geloof in het park Rosendael bij Arnhem zo mooi, dat ik dat nu nog weet. Met een schoolreisje gingen we er vanuit Zwolle naartoe.

Ook Beeckestijn kende zijn tuinversiersels. We hoeven de kaart van Michael maar te bekijken; daarop staan ze allemaal. Bovenaan de kluizenaarshut. Daarover heb ik al eens geschreven. Hoe spannend het was in de 18e eeuw om daar met je gasten heen te wandelen. Daaronder vinden we de kapel en dan een triomfboog.
De triomfboog heeft, als hij er ooit geweest is, aan het eind van de hoofdas van de tuin gestaan. Die hoofdas begint bij het grote hek aan de Rijksweg, loopt door het huis heen, passeert de waterkom en de trappen van de stuifwal en eindigt bij een verhoging, waarop nu een bank staat. Ga daar eens zitten en zie het huis oplichten als een zichteinde van die as.
Omgekeerd bood die triomfboog, vanuit het huis gezien, een doorzicht op het licht van het omringende duinlandschap. Immers, in die tijd reikte Driehuis bij lange na niet tot aan Beeckestijn en was er buiten de tuinen een landschap van arme weiden met lage duintjes. Kaal was het er. Lang niet zo begroeid als duinen er nu uitzien. Niet voor niets werden er in die tijd stuifwallen rond de Velsense buitenplaatsen aangelegd. Vanuit het huis gezien eindigde de as van de tuin dus als een lichtpunt in de verte.
Sloeg je bij de triomfboog links af, dan kwam je bij een kapelletje.

Als enig overgebleven folly is die kapel er nog steeds. Het is (volgens oud-Beeckestijn-directeur Joke van der Aar en oud-archivaris Siebe Rolle) het oudste neogotische bouwwerkje van Nederland. Uit archiefonderzoek is gebleken dat er in 1759, toen het landschappelijke deel van de tuinen nog niet eens was gerealiseerd, al op deze plek een huisje werd gebouwd. Compleet met een torentje op de ene en een baldakijn aan de andere gevel.
In de loop der tijd zijn deze versierselen geleidelijk verloren gegaan. Het restant van het torentje lijkt nu een schoorsteen en van het baldakijn rest niets meer dan een ‘litteken’ op de zijmuur aan de andere kant van het huisje. Maar verder is de kapel er nog helemaal en staat er nadrukkelijk als afsluiting van de achterste West-Oost-zichtas. Het huisje heeft nooit als kapel dienst gedaan, maar was al in de tijd van de familie Boreel een tuinmanswoning. En werd overigens tot voor kort nog steeds als woning gebruikt.
In de huidige tijd, nu het huisje leeg staat en je door de vensters naar binnen kunt kijken, lijkt het onvoorstelbaar dat hier, in deze kleine ruimtes, in het verleden een gezin met wellicht ook kinderen

heeft gewoond. En ze waren zeker trots ook op hun mooie onderdak met een lapje grond, waarop je je eigen eten kon verbouwen. En misschien hielden ze in het schuurtje nog wel een koetje voor de melk. Het leven was toen in ieder geval een stuk overzichtelijker dan nu, een kleine drie eeuwen later.

14. De Velser kers

september 2006

Gelijk met de reconstructie van de Bloemenwaaier in 1996 is er in Beeckestijn ook een kleine kersentuin aangelegd. Tussen de Bloemenwaaier en de grote kom (vijver) ligt, omgeven door een beukenhaag en met een mooi wit hek als toegangspoort, een driehoekige kersentuin.
Bij de aanleg ervan werd ons verteld dat er de 'Velser Kers' zou worden geplant. Want die Velser Kers was in de achttiende eeuw een belangrijk product op de markten in Amsterdam.
Tot onze verbazing kwamen er wel drie of vier verschillende oude kersenrassen te staan. De Velser Kers bleek geen ras te zijn, maar een verzamelnaam voor alle kersen (van verschillende rassen) die uit Velsen kwamen. Dus geen officiële naam, maar een begrip in het Amsterdam van de 18de eeuw. Kennelijk werden er dus in Velsen in die tijd zeer veel kersen (naast andere groenten en fruitproducten) geteeld.

Als je er over nadenkt, is dat ook begrijpelijk. Met de boot vanuit Amsterdam was het Kennemerland voor die tijd snel bereikbaar. Het was een mooi gebied, dus de rijken die zich dat konden permitteren ontvluchtten de stad in de zomer, als de Amsterdamse grachten vreselijk zullen hebben gestonken. Ze kochten grond aan de Vecht of in het Kennemerland en bouwden daarop een huis, vaak met werkhuizen en lieten een tuin aanleggen. Prachtige tuinen, zeggen we nu. Wat moeten die mensen rijk geweest zijn om zich dit te kunnen permitteren….
Nu wij een aantal jaren als tuinvrijwilliger met Beeckestijn bezig zijn geweest, zet dit alles je toch aan het denken. En de Velser Kers heeft een richting aan die gedachtegang gegeven: zo'n tuin was er niet alleen voor het 'mooie', voor de status….. Neen, zo'n tuin leverde vooral inkomsten op. Hout, fruit, tuin- en landbouwproducten. 'Meneer' Boreel was niet gek….
De tuin was (en is als een van de weinige nog bestaande tuinen bij buitenplaatsen) nog steeds aangelegd volgens een rechtlijnig ontwerp in de formele stijl. Dat kunnen wij op de gravure, die in de gang van Beeckestijn hing, zien. Wij kunnen ons echter afvragen, waarmee al die vierkante vakken waren ingevuld/beplant. Het kan van alles zijn. Fruitbomen….? Hakhout….? Boomkwekerij…? Bovendien: wie zegt ons dat er geen lanen van fruitbomen waren…? Of dat niet alle vakken waren opgevuld met fruitbomen, zoals nu alleen de kersentuin…? De Velser Kers was in die tijd immers een begrip op de markt in Amsterdam.

In ieder geval is bekend, dat op de grote grasvelden graan werd verbouwd. Op het vierkante veld hebben we het al eens geprobeerd: het gras omgeploegd en een oud graanras ingezaaid. Het groeide er goed. Alleen … zo'n experiment gaat niet in een openbaar wandelpark. Ruiters te paard, honden (met hun bazen) liepen er dwars doorheen. Beeckestijn is immers niet meer alleen van één familie, maar van alle inwoners van Velsen. Bovendien vrij te bezoeken door onder andere 'hondenuitlaatdiensten' uit de verre omgeving. (Zij mogen in andere gemeenten de honden niet los laten lopen, heeft men ons wel eens verteld.)
Onze conclusie na vele jaren werken in Beeckestijn is dan ook: met de aanleg van de tuinen van Beeckestijn heeft de heer Boreel geïnvesteerd en het beheer van de tuinen was, door de opbrengsten ervan, misschien wel kostendekkend. In ieder geval hebben meerdere gezinnen (tuinman, koetsier enzovoort) er van kunnen leven.

15. Lanen voor vormgeving en geldbelegging

(december 2006)

Jaren geleden moest ik eens de eigenaar van een landgoed (900 ha) interviewen. Het eerste wat hij tegen me zei, was: "Mevrouw, ik ben een rijk man.". Ik wist niet zo snel, wat ik daarop moest antwoorden. Maar hij sprak al verder. "Toen u hier heen reed, kwam u door een kilometerslange oprijlaan met aan elke kant drie rijen notenbomen. Dat is een groot kapitaal."
Deze opmerking moest ik even op me in laten werken. Zo had ik nog nooit over lanen nagedacht. Van lanen geniet je alleen! En je denkt bijvoorbeeld aan het oude liedje 'Liesje leerde Lotje lopen in de oude lindelaan….'
In Velserbeek is nog zo'n oude lindelaan. Dat bossen de leveranciers van ons hout zijn, is bekend. Maar dan denk je toch hoofdzakelijk aan de eentonige houtbestanden van de Veluwe, Brabant of elders waar bos aangeplant is. Dat ook al die mooie lanen dit lot beschoren is, daar had ik nooit bij stilgestaan. Immers: lanen moet je koesteren, er zuinig op zijn. Zo denken we in deze tijd.
De vroegere eigenaren van onze buitenplaatsen waren dus inderdaad rijke mensen. Niet alleen omdat ze veel geld hadden/verdienden. Ze hadden ook veel lanen. Of die nu recht waren, of slingerden door het bos, in wezen vormden ze een geldbelegging. Lanen van linden, beuken, eiken of noten…. Eens zouden ze te gelde gemaakt kunnen worden.
Hieraan moet ik vaak denken als ik door de lange eikenlaan van Beeckestijn wandel.

Wat een rijk bezit! Aan elke kant wel twee rijen eikenbomen. En dat over zo'n lengte. Je merkt ook dat deze laan door vele inwoners van Velsen en daarbuiten zo wordt ervaren. Alleen het woord 'rijk' heeft nu een andere inhoud. Het is een rijk bezit omdat wij met z'n allen van het 'majestueuze' van deze laan kunnen genieten. Aan den lijve de besloten ruimte, als van een kathedraal, kunnen ervaren. Aan houtopbrengst wordt daarbij niet meer gedacht. Wel denk je: hoe oud zou deze laan zijn… Hoe zou het beeld vroeger geweest zijn, toen er nog koetsen doorheen reden? Hoe oud zou hij kunnen worden?
Bij nader inzien blijken dan niet alle bomen even oud. Er is er kennelijk wel eens een gesneuveld. Die werden dan vervangen. Ook nu zijn sommige bomen er slecht aan toe. Daar heb je zo je zorgen over. Er zou toch wel wat meer licht en lucht rond de laan mogen komen, overweeg je dan. Daar mankeert het zo langzamerhand aan.
De laan krijgt concurrentie van de omliggende bosvakken, die niet meer zoals vroeger als hakhout worden beheerd, dus worden 'kortgezet'. Dat hakhout hebben wij immers in onze moderne tijd niet meer nodig. Wij hebben nu aardgas om op te koken en ons warm te houden. De hakhoutpercelen zijn ook bospercelen geworden.
De vraag is dan: is er een weg terug? (Een vraag die we ons overigens voor heel de formele tuin van Beeckestijn kunnen stellen). Kunnen we de bosvakken tussen de lanen weer als hakhout gaan beheren? Zou het misschien in de toekomst rendabel kunnen worden om elektrische centrales (ook) met hout te stoken.? In de krant heb ik gelezen, dat ze in het bos van de Keukenhof hiermee gaan experimenteren…

16. Oranjeboompjes

(maart 2007)

Een beetje buitenplaats heeft een oranjerie, waarin in de winter de oranjeboompjes een onderdak vinden. Het woord oranjerie is hier kennelijk ook van afgeleid. Een paar jaar geleden kregen wij zo'n oranjeboompje. Hij was van een vriend van ons, die er geen raad meer mee wist in zijn 'rijtjeshuis'. En wij hadden immers een kas….

De eerste jaren was het maar een saaie plant. Alleen een stam met takken en groene blaadjes. Eigenlijk was het een sta-in-de-weg in onze toch al wat overvolle kas. Maar verleden jaar waren er opeens prachtige, heerlijk geurende witte bloempjes. Daarna kwamen er kleine groene vruchtjes, ter grootte van een ronde eikel. Die gingen groeien en werden langzaamaan oranje. Na ongeveer een half jaar zaten er heuse sinaasappels aan ons oranjeboompje.
De eerste rijpe vrucht hebben we vol spanning samen opgegeten. Hij was een beetje flauw van smaak, maar toch een echte sinaasappel! Ondertussen bloeit hij al weer en heeft ook al weer de

volgende kleine groene vruchtjes, terwijl er nog enkele vruchten aanzitten, die beginnen te kleuren. Kennelijk is zo'n boompje een voortdurende bron van rijp fruit.
In Nederland is het dus mogelijk om in een kas sinaasappels te telen. Evenals bijvoorbeeld ananassen. Jaren geleden moest ik in het gemeentearchief van Velsen eens wat opzoeken over de geschiedenis van Velserbeek. Daarbij vond ik een schriftje dat een tuindagboek bleek te zijn van de toenmalige bewoner van Velserbeek, de heer Goll van Franckenstijn. Daarin schreef hij onder andere dat in dat jaar op Velserbeek tachtig rijpe ananassen geoogst waren.

Waar die in gekweekt waren, stond er niet bij. Maar uit literatuur is bekend, dat ze in die tijd in zogenaamde ananaskuilen werden gekweekt. Daartoe werd buiten, onder een overdekt geraamte van hout en glas, broeimest (dit bestaat meestal uit paardenurine met veel stro) aangebracht, waardoor een warme geïsoleerde bak ontstond. In de jaren vijftig van de vorige eeuw, toen aan ondergetekende op de tuinbouwschool in Frederiksoord 'het vak' werd bijgebracht, teelden we op de schooltuin nog op deze manier komkommers. Dus met behulp van broeimest teelden we komkommers onder platglas. Terug naar de oranjeboompjes. Ze hebben hun naam aan hun kweekplaats gegeven: vaak een fraai gebouwde lichte ruimte, de oranjerie genoemd. De eerste oranjerie stamt uit de 17de eeuw. Deze oranjerie had, voor die tijd, betrekkelijk grote ramen en een of meerdere muren.
Echter, vóór die tijd wordt ook al melding gemaakt van oranjebomen. In literatuur van rond 1490 zijn ze al terug te vinden. Uit die tijd wordt namelijk gemeld dat de citrusbomen overwinteren in houten schuurtjes. De muren van deze schuurtjes werden geïsoleerd. Soms gebeurde dat met een vlechtwerk van riet, brem of heide. Het zogenaamde ambulacrum, dat in 1599 in de botanische tuin van Leiden werd gebouwd, was zo'n warme schuur.
De oranjeboompjes stonden daar in urnvormige potten met grote oren. Door deze oren kon men een stok steken, waardoor de potten makkelijk te verplaatsen waren. Dit alles betekent dus, dat men niet één, maar meerdere oranjeboompjes had. De vruchten, evenals de ananassen van Velserbeek, waren bij deze aantallen zeker voor consumptie bedoeld.
Tegen het einde van de 17de eeuw ontstonden dus de oranjerieën. De grootste oranjerie werd in 1685 voor Lodewijk XIV in Versailles gebouwd. Deze was 155 meter lang, 13 meter breed en 14 meter hoog en had zijgalerijen van 114 meter lengte. In dit bouwwerk werden 1200 sinaasappelbomen en nog een aantal andere uitheemse gewassen ondergebracht. Uit deze grote aantallen blijkt wel dat ze, evenals de ananassen op Velserbeek niet alleen voor 'de sier' waren, maar toch hoofdzakelijk voor de vruchten, dus de consumptie.

Op Beeckestijn stonden de oranjeboompjes aanvankelijk wellicht bij de paarden in het Noordelijk koetshuis. Het vele glas aan de zuidgevel duidt daarop. En de paarden zorgden voor de nodige warmte. Aan het eind van de 18de eeuw is er een echte oranjerie gebouwd. Dit was op de plek vanuit het huis gezien, links achter de haag en evenwijdig aan de hoofdas. Daar waar nu nog een ronde vijver ligt . Hoeveel oranjeboompjes daarin een onderdak hebben gevonden, is onbekend. Maar ze zullen de bewoners van Beeckestijn in de winter zeker van de broodnodige vitaminen hebben voorzien.

17. Fruitmuren

(juni 2007)

Net als op vele andere buitenplaatsen vinden we ook op Beeckestijn de zogenaamde fruitmuren. Meestal als een rechte muur om of bij een moestuin gebouwd. Op Beeckestijn staat echter ook een heel bijzondere muur. We vinden hem bij de Noordelijke moestuin, de huidige kruidentuin. Het is een muur, die 'kronkelt' zoals een slang zich over de grond beweegt. Zo'n muur wordt dan ook wel 'slangenmuur' genoemd.

Het voordeel van een slangenmuur is dat hij zelfstandig kan staan. Hij heeft dus geen steunberen nodig. Bovendien leverden de hollingen van de muur warmere plekken op en meer beschutting voor bomen en fruit. Ook zijn deze hollingen aan beide zijden te beplanten, zonder dat de wortels van de bomen elkaar gaan hinderen. Tegen zulke muren plantte men in de zeventiende- en achttiende eeuw vruchtbomen. Vandaar de naam 'fruitmuren'.
Vanaf het midden van de 17de eeuw beleefde Nederland zijn zogenaamde 'Kleine IJstijd'. Men veronderstelt dat het toen aanzienlijk koudere klimaat de bouw van deze muren, die de zonnewarmte goed vasthouden, in onze streken zo populair heeft gemaakt. De kennis over dit soort muren kwam uit Frankrijk, waar bij de paleizen op grote schaal muren werden gebouwd voor het telen van fruit. Door zulke muren was namelijk een spreiding in de oogst te krijgen.

Immers, een muur wordt beschenen door de zon en houdt de warmte daarvan vast. 's Nachts komt die warmte dan geleidelijk weer vrij. Dus het fruit, tegen zo'n muur gekweekt, is veel eerder rijp dan het fruit uit een boomgaard. Bouwde men zo'n muur dan ook nog kronkelend als een slang, dan ontstond in de hollingen van de muur een nog warmer microklimaat. Ook het verschil in stand ten

opzichte van de zon (Noord-Zuid of Oost-West) veroorzaakte een verschuiving in de tijd dat het fruit oogstbaar was.
Om zoveel mogelijk profijt van de warmte van zo'n muur te krijgen, werden de takken van de fruitbomen omgebogen en daarna aan latten op de muur vastgezet. En daarmee ontstond een heel aantal leivormen van de bomen: met horizontaal groeiende takken, met U-vormige takken of V-vormige. Deze zogenaamde gesteltakken werden langs een houten latwerk geleid dat op de muur was gespijkerd was. Deze vormsnoei was een ware kunst.
In de eerste helft van de achttiende eeuw was het bouwen van zo'n fruitmuur een echte rage. Bij de meeste buitenplaatsen vindt men ze wel, bijvoorbeeld in de tuinen van Het Loo in Apeldoorn.

18A. Mest

september 2007

Planten hebben voor hun groei voeding en water nodig. Deze stoffen halen planten voor het grootste deel uit de grond. Deze voeding dient dan wel in een voor een plant opneembare vorm en in voldoende hoeveelheden aanwezig te zijn. Op alleen droog zand groeit niets.
Als je een oud bos hebt, zoals in de tuinen van Beeckestijn nu nog aanwezig is; zo'n bos, waarin jaar na jaar in de herfst de dorre bladeren van de bomen op de bodem zijn gevallen, dan hoef je niet zo bang te zijn voor een tekort aan voedingsstoffen. Immers, dood hout en afgevallen blad verteert en daarmee komen de oorspronkelijk door de bomen en struiken in onder andere de bladeren opgeslagen voedingsstoffen weer vrij beschikbaar. Kringloop noemen we dat.
Bovendien vallen in onze tijd, waarin wij veel fossiele brandstoffen verbranden, voedingsstoffen in de vorm van nitraat zomaar uit de lucht. Eigenlijk zou een stikstofbemesting niet meer zo nodig zijn. Maar dat is alleen de stikstof. In mest zitten nog zoveel andere mineralen, die een plant voor een gezonde groei nodig heeft.

Anders wordt het als je een stuk bos zou kappen en alle stobben, takken, bladeren zou verwijderen. Dat is bijvoorbeeld gebeurd in het vak waarin nu de Bloemenwaaier ligt. Dan houd je schraal, droog zand over. Je hebt dan heel wat organisch materiaal, zoals compost, tuinturf of stalmest en water nodig om op zo'n plek weer iets aan de groei te krijgen.
Het is nu een keer zo: op droog zand groeit niets. Planten hebben voor hun groei water en voedingsstoffen nodig. Die zitten al voor een deel van nature in de grond. Door de regen worden die stoffen langzaam los geweekt. Langzaam dus. Het water moet niet meteen als door een zeef naar de ondergrond wegzakken. De grond moet dus een beetje de functie van een spons krijgen. En daarvoor heb je organische mest zoals stalmest of compost nodig.
De grond wordt dan zogenaamd vochthoudend. Tevens worden daarmee extra, voor planten opneembare, voedingsstoffen in de grond gebracht. Blijkt er (dit is aan de groei en bladkleur van de planten te zien) in de grond toch nog een gebrek aan de een of andere voedingsstof te zijn, dan gaan we bijmesten. Vroeger was zo'n advies natte-vingerwerk of een kwestie van ervaring. Tegenwoordig kan in gespecialiseerde laboratoria de grond worden onderzocht en wordt een bemestingsadvies gegeven.

In de tijd van meneer Boreel was er nog geen kunstmest. Gemest moest er toen ook worden, want planten onttrekken nu eenmaal voedingsstoffen aan de grond. Als je de planten, vruchten en graan die op je land groeien, oogst en verkoopt, gaan dus ook voedingsstoffen uit je bodem weg. Zo simpel is dat.
En de grond zal in die tijd net zo zanderig, zo niet zanderiger zijn geweest als nu. Dat spoelt goed door. Dus spoelen bij regen op die zandgrond voedingsstoffen uit naar de ondergrond. Er zal dan ook veel mest nodig geweest zijn.
In die tijd was er zeker ook vee op Beeckestijn: Paarden voor het vervoer, koeien voor melk en vlees….. Of die voldoende mest opgeleverd hebben voor een optimale productie, is de grote vraag. De hovenier van meneer Boreel zal zeker ook erg zuinig zijn geweest op al het afgevallen blad en ander composteerbaar materiaal.

18B. Een goed mastjaar

(december 2007)

‘Het wandelde niet prettig’ in de eikenlanen van Beeckestijn, het afgelopen najaar. Daar, en ook in de andere buitenplaatsen van Velsen, gaven de grote hoeveelheden afgevallen eikels op de paden je vaak het gevoel of je rolschaatsen onder je voeten had. Het jaar 2007 was, zoals dat wordt genoemd, een goed mastjaar; een jaar waarin de bomen veel vruchten leverden.
Dit verschijnsel ‘mastjaar’ beperkt zich niet alleen tot onze eiken. Ook bij beuken, kastanjes en in de fruitteelt kent men zulke ‘mastjaren’. In de fruitteelt worden het ‘beurtjaren’ genoemd. Het ene jaar kunnen de bomen de appels, peren of kersen als het ware niet torsen. Takken moeten worden ondersteund om ze niet te laten breken. Het andere jaar is de oogst maar matig.
Ik heb mijn fruitteelt-leerboek uit mijn tuinbouwschooltijd maar weer eens opgezocht om na te zien of daarin iets naders over beurtjaren te lezen valt..Het enige dat ik daarin las, was dat fruittelers het doorgaans niet zover laten komen. Door goed te snoeien en/of in zo’n beurtjaar het teveel aan jonge vruchtjes weg te halen (‘vruchtdunning’ heet dat), proberen fruittelers jaarlijks ongeveer even grote oogsten te krijgen. Bovendien wordt door de vruchtdunning bereikt, dat de resterende vruchten beter uitgroeien; dus wat groter worden.

Terug naar de eikenlaan van Beeckestijn.
In de tijd van 'meneer Boreel' waren de mensen heel blij met zo'n rijke oogst aan eikels. Toen had immers alles uit het bos zijn waarde. Blad zal zeker met de mest van de dieren als bodemverbeteraar in de moestuin zijn gebruikt.
Eikels werden verzameld als voedsel voor vooral de varkens. Vette varkens leverde dat op; dus voldoende vlees en spek voor een lange koude winter. Ook zal een deel van die eikels zijn uitgezaaid voor het kweken van nieuwe eikenbomen.
Eiken zijn net mensen: geen een eik is gelijk aan de andere. Een eik kun je niet stekken, een eik kun je alleen zaaien. Om dat zaad te kunnen produceren, heeft de boom kleine, groene bloemetjes, die in trosjes bij elkaar staan. Door de wind waait het stuifmeel van de manlijke geslachtsorganen (de meeldraden) naar de stampers, de vrouwelijke geslachtsorganen. Zo worden de bloemetjes bestoven en gaan de vruchten, de eikels uitgroeien. Dit heet 'geslachtelijke vermenigvuldiging'.
De vraag doemt dan op of in een goed mastjaar, ten tijde van de bevruchting, de weersomstandigheden voor die bestuiving optimaal zouden kunnen zijn geweest. Bij voorbeeld: mooi droog weer met wat wind, zodat het stuifmeel zich goed heeft kunnen verplaatsen en die rijke oogst ontstaat…? We weten het niet. Het is gissen.
Ondergetekende heeft al haar literatuur nageplozen om u, de lezers van Beeckestijn Nieuws, het verschijnsel 'mastjaar of beurtjaar' te kunnen verklaren. Zelf wilde ze het ook wel eens weten. Niets gevonden! Het verschijnsel wordt wel genoemd, maar dan in verband met een tekort aan voedsel in die jaren waarin er bijna geen eikels, kastanjes, appels, peren en andere vruchten geoogst konden worden.
Vooral de varkens hadden dan weinig te eten. En varkensvlees was denkelijk toch het vlees dat in die tijd het meeste gegeten werd. Armoede was er dan. Men had dan vermoedelijk moeite de lange winter door de komen. Laten we hopen dat de 'woeste gronden', de duinen, als jachtgebied uitkomst boden!

19. Bloemdragend houtgewas

(maart 2008)

Eigenlijk een gekke naam… Immers, alle planten, dus ook bomen en struiken, bloeien. Ze willen zich kunnen voortplanten. Grote bloemen, kleurige bloemen, lekker ruikende bloemen… alles om insecten, vogels of andere levende wezens die bij de bestuiving kunnen helpen, te lokken.
In de oude Hollandse tuinen bij buitenplaatsen stonden de bloemen niet voorop. De eerste plaats werd ingenomen door het nut dat planten opleverden, en dan vooral de bomen onder hen. Daarvan moesten de mensen in die tijd (zonder supermarkten) leven en moest ook de schoorsteen roken, letterlijk en figuurlijk.
De tuin moest dus op alle terreinen een redelijke opbrengst genereren. Dat kon makkelijk binnen de Oudhollandse tuinen, waarvan de tuinen van Beeckestijn (het deel tussen huis en stuifwal) een goed voorbeeld zijn. Binnen de vierkante vakken kon je alles telen en verbouwen. Nog wat grotere velden voor de teelt van graan en je had voedsel voor het hele jaar.
Daarin kwam verandering toen Jacob Boreel Gezant van de Hollandse regering in Engeland werd en vrouw, kinderen en tuinbaas Michael liet overkomen. Michael keek daar over de schutting, maakte kennis met de Engelse tuinen en de Engelse Landschapsstijl en leerde er veel. Daar waren de tuinen niet alleen voor het nut, maar ook om in te verpozen en om mooie bloemen en planten te kweken. Planten en bloemen die konden wedijveren met die van de buren. Onder die planten waren ook mooi bloeiende houtige gewassen. Heesters, zeggen we nu: Forsythia, Ribes, Sering en vele andere.

Michael was hiervan kennelijk onder de indruk. Immers, terug in Nederland plantte hij, vast na/in overleg met de heer Boreel, ook op Beeckestijn dit bloemdragend houtgewas aan. Deze 'bloemdragende heesters', zouden wij nu zeggen. In een graanveld, vanuit het huis gezien links voor de wal, werd een slingerend pad aangelegd, waarbinnen een aantal cirkels werd uitgespaard voor de aanplant.
Het experiment slaagde, maar het mocht blijkbaar geen waardevolle gronden kosten. Want waar werd bloemdragend houtgewas grootschaliger aangeplant…? Juist op de wat schralere gronden aan de andere kant van de wal, achter het grote korenveld langs de beek. Een stuk grond dat moeilijk in cultuur te brengen was, omdat het wellicht ook nog wel eens onder water stond. Geen kostbare grond ging dus met dit probeersel verloren.

Om een passend landschap te krijgen werd de beek hier verbreed tot een landschappelijk gevormde vijver met een eilandje erin. (Zo'n eilandje is een soort handtekening van Michael geworden. Op alle plekken waar hij heeft gewerkt, zijn waterpartijen met grote of kleinere eilandjes te vinden). Tussen korenveld en beek plantte hij het bloemdragend houtgewas. Water, bloeiende heesters, een korenveld in de verte… Zelfs een 'theatertje' is erin opgenomen. Wat een romantiek…!
Ga eens kijken! Dit deel van de tuinen van Beeckestijn werd zo'n tien jaar geleden gereconstrueerd en begint nu weer tot wasdom te komen.

20. Water

(juni 2008)

Schoon (drink)water was in vroeger eeuwen in de steden een schaars goed, vooral in het Westen van ons land. Het water in de grachten was in die tijd sterk vervuild en zuiverings-installaties waren een onbekend fenomeen. Niet voor niets had bijna elke stad toen zijn eigen bierbrouwerij. Immers, door de alcohol werd het water als het ware ontsmet en kon je het drinken.
Zonder riolering en reinigingsdienst moet het vroeger in de stad dus verschrikkelijk hebben gestonken door alle uitwerpselen van mens en dier en ander rottend afval. Een reden voor rijke mensen om een huis 'buiten' te hebben om zo die narigheid te kunnen ontvluchten.
Rijke Amsterdammers bouwden zich leuke 'buitenhuisjes' langs de Vecht en aan de duinrand van Kennemerland.. Met de trekschuit of een boot – zie elders in dit nummer – kon je er met bagage en al makkelijk komen.

De binnenduinrand van Kennemerland was in trek. Daar was (en is) immers een brede en hoge duinenrij, die veel schoon zoet water opleverde, dat zo gedronken kon worden. Rara, hoe kan dat…?

In het Westen van ons land, tot het zeespiegelniveau, is het grondwater zout. Hier en daar, in erg lage gebieden, komt dat zoute water zelfs boven de grond. 'Zoute kwel' noemen we dat.
Echter, waar het land hoger ligt dan de zeespiegel, zit in de grond – onder invloed van neerslag – een meer of minder dikke laag met zoet water. Zoet water heeft een lager soortelijk gewicht dan zout water; daarom 'drijft' zoet water als het ware op het zoute. Veel neerslag (regen of sneeuw) zorgt ervoor dat dat zoete water het zoute water als het ware verder naar de ondergrond duwt.
Daarnaast voeren ook de grote rivieren vanuit het oosten richting zee veel zoet water aan. Dus als er maar genoeg aanvoer is van zoet water en als de duinen hoog genoeg zijn, ontstaat een grote voorraad zoet water in de duinen.
In vroeger tijden, toen er nog geen drinkwater aan de duinen werd onttrokken, vormde het zelfs beekjes: de Velserbeek, de Engelmundusbeek en de Scheijbeek. Door deze beken stroomde het overtollige water af naar het lage land achter de duinen.
Dat rijkelijk aanwezige schone water maakte het in de 17e en de 18e eeuw nog aantrekkelijker om een buitenplaats of landgoed aan de binnenrand van de duinen te willen bezitten. Beeckestijn werd zo'n landgoed, waar het goed toeven was. Mooie tuinen… die zijn er nog steeds. Maar ook landerijen hoorden erbij. Landerijen die veel producten voor de consumptie opleverden, onder andere graan. Zoiets kan en kon alleen door de aanwezigheid van voldoende water.
Toen er nog niet zo heel veel mensen in onze gemeente woonden, konden zelfs alle inwoners van Velsen van schoon duinwater worden voorzien. Tegenwoordig zijn de landerijen van Beeckestijn voor het overgrote deel volgebouwd met de uitbreidingen van Driehuis. Mijn echtgenoot, die voor de oorlog aan de Van den Vondellaan in Driehuis woonde, kan zich herinneren, dat hij daar met zijn schepje zo tot het grondwater kon graven.

21. Beeckestijn: landgoed of buitenplaats?

(september 2008)

In de Gouden Eeuw verlieten in de zomer rijke lieden de stinkende steden. Per koets trokken ze naar hun zomerverblijven, bijvoorbeeld aan de Vecht en in de binnenduinrand. Veelal waren dit buitenplaatsen, lusthoven, waar men zijn tijd op een aangename manier en in de gezonde frisse lucht kon doorbrengen. We kennen er hier in de regio genoeg: een groot huis, een of meerdere koets- of werkhuizen en een flinke tuin, waarin men zich kon 'verpozen'.
Zo'n buitenplaats was Beeckestijn oorspronkelijk niet. Vanuit oude geschriften zou je kunnen afleiden, dat Beeckestijn een oude hofstad is geweest – een soort herenhuis met een bijbehorende boerderij. Iets ten noorden van die hofstad stroomde de Alenbeek. Een bekende eigenaar was Jan Trip, een invloedrijk burgemeester van Amsterdam.
In 1716 verkoopt deze Jan Trip de hofstede voor 31.000 gulden aan zijn zoon Jan Trip de Jonge. Die was met de schatrijke Wilhelmina van Hoorn getrouwd. Hun familiewapen siert nog steeds de gevel van Huize Beeckestijn. (In het vorige nummer van Beeckestijn Nieuws staat het afgebeeld, op bladzij

5.) Hij gaat voortvarend met zijn nieuwe bezit aan de slag en legt de basis voor het huidige Beeckestijn.
Aan de voorzijde komt de nu nog steeds aanwezige muur met toegangshek en aan de achterkant wordt de formele tuin aangelegd. Daartoe heeft wel een grondruil met Waterland plaats gevonden, waardoor de nu nog bestaande Bosweg (de toen Duijnderhoijwech heette) een ander tracé kreeg. Eerst liep die weg schuin tussen de buitenplaatsen door, daarna recht met twee haakse bochten. Hierdoor kregen beide buitenplaatsen hun rechthoekige vorm.

Jan Trip de Jonge maakte echter het resultaat niet meer mee, want hij overlijdt al in 1721, pas 30 jaar oud. Zijn vrouw hertrouwt met de eigenaar van kasteel Roosendael bij Velp, maar houdt nog wel het vruchtgebruik van Beeckestijn. Pas in 1742 wordt Beeckestijn verkocht en wordt Jacob Boreel Jansz. de nieuwe eigenaar, Hij koopt de hofstede met het herenhuis, stalling, koetshuis, tuinmanswoning, speelhuizen, de bepoting, beplanting en het bos voor 28.000 gulden.
Die Jacob Boreel is dan secretaris en schepen van Amsterdam. In 1737 wordt hij advocaat-fiscaal bij de admiraliteit van die stad. Kort daarna wordt hij als Minister van Staat naar Engeland gezonden om geschillen betreffende de zeevaart op te lossen. Zijn inkomsten zijn dan groot genoeg om de hofstede aanzienlijk uit te breiden. Zo laat hij in 1747, 1754 en 1768 de gebouwen op Beeckestijn verbouwen. Hierbij krijgt het grote huis z'n huidige vorm.

Uit deze geschiedkundige beschrijving kunnen we opmaken dat Beeckestijn aan het einde van de 18e eeuw nog een buitenplaats is. Daarin komt echter verandering als Jacob Boreel rond 1750-1755 aanzienlijke percelen land verwerft, zoals in 1750 de hofstede 'Broekeroog' en in 1755 de boerderijen 'De Ticht' en 'Queckesteijn'.
De tuin van Beeckestijn, welke zich in die tijd tot aan de stuifwal uitstrekte, kon aanzienlijk worden uitgebreid toen in 1771 ook nog de aangrenzende buitenplaats Hoogergeest werd verworven. Hoogergeest was in die tijd kennelijk ook de achterbuurman van Beeckestijn, want met die aankoop konden de tuinen tot over de stuifwal richting Driehuis worden uitgebreid.
Bekend is dat achter die stuifwal, op de nu nog aanwezige grasvelden, graan werd geteeld. Een aantal jaar leden is dat op het 'vierkante veld' nog eens geprobeerd. Het graan groeide daar prima en zou een goede oogst hebben opgebracht, ware Beeckestijn nog privé-eigendom geweest en geen openbaar wandelpark zonder toezicht van een koddebeier. Het lijkt wel of alles mag immers in Beeckestijn. Deze schitterende en uit geschiedkundig oogpunt gezien waardevolle tuin is nu een openbaar wandelpark geworden zonder toezicht van een bos- of parkwachter.

Rest mij nog steeds het antwoord op de vraag: Beeckestijn, landgoed of buitenplaats? Ik denk, dat Beeckestijn met zijn werkhuizen en boerderijen met vele hectares land zeker in de tijd van de familie Boreel een landgoed was. Het was een economische eenheid, waarvan de opbrengsten de kosten zeker zullen hebben gedekt. En waarvan meerdere gezinnen leefden.
Ondergetekende weet niet hoeveel grond nu nog tot de eenheid 'Beeckestijn' wordt gerekend. En hoeveel grond is mee verkocht aan de huidige eigenaar, de Dienst Landelijk Gebied van het Ministerie van Landbouw. Dat gegeven is namelijk bepalend voor het antwoord of Beeckestijn nu nog een landgoed is of een landgoed was.

22. Theater in de open lucht

(december 2008)

Vandaag maken we een wandeling door de tuinen van Beeckestijn. We betreden het terrein bij het hek aan de Rijksweg. We gaan meteen na het huis rechts af, langs de slangenmuur van de kruidentuin richting de lange eikenlaan. Daar gaan we links af. Geniet van deze wandeling, want een laan van deze lengte met aan beide zijden twee rijen eikenbomen, waaronder in het voorjaar ook nog eens veel stinsenplanten bloeien, is een unicum in ons land!
Ongeveer halverwege deze laan ligt een stuifwal, die ook een afsluiting vormt van de zogenaamde formele aanleg van de tuinen van Beeckestijn. Misschien vormde deze wal in heel vroeger tijden ook de afscheiding tussen cultuur en natuur en begonnen daarna de 'woeste gronden'… Dat weten we niet. Wel weten we dat de wal in de tijd van meneer Boreel de scheiding werd tussen 'zich verpozen' en 'geld verdienen'. Immers, de grond achter deze wal was in die tijd in cultuur gebracht; er werd graan geteeld.

De stukken die niet voor zo'n – voor die tijd grootschalige – graanteelt geschikt waren, zoals de vochtige gronden in de omgeving van de beek, werden voor andere activiteiten gebruikt. Zoals de aanplant van het bloemdragend houtgewas, waar ondergetekende in een eerdere bijdrage over schreef. Maar er was daar ook ruimte voor plezier en verpozing, voor muziek en dans in en rond een theater in de open lucht. En dat theater is er nog steeds!
Waar vinden we dat theater? Als je het weet, kun je het 'toneel' al zien als je op de trappen aan het eind van de formele tuin staat. Dan over het 'Engelse veld' heen een beetje schuin naar rechts kijken, naar het landschappelijke gedeelte van de tuinen. Daar verheft zich, schijnbaar aansluitend aan het gras van het Engelse veld, tussen de bossages een mooi rond groen grasveldje. We willen dat eens dichterbij bekijken en steken het Engelse veld over.
Hier blijkt, dat de Alenbeek een barrière vormt tussen waar wij nu staan en dat mooie veldje. Het blijkt aan de andere kant van de beek geheel van z'n omgeving afgesloten door een losse haag van totaal veertien Larixbomen. Alsof ze de wanden van een kamer vormen! Het gras van het licht bolstaande veldje is mooi kort gemaaid. Maar, vanaf hier kunnen we er niet komen… En we willen het toch van wat dichterbij bekijken…
We lopen terug naar de trap en nemen het wandelpad, onderaan de trap. We gaan linksaf, langs de stuifwal en komen terug bij de eikenlaan. Daar kunnen we aan de andere kant van de beek komen. We weer een pad; het volgt de beek, en we gaan nu door het bloemdragend houtgewas. We volgen

het watertje stroomopwaarts tot voorbij het punt waar de beek zich – door toedoen van Michael, de tuinarchitect van de familie Boreel – verbreed heeft tot een vijver met een eilandje. Even verderop is een pad naar links. Dat slaan we in. En wat blijkt: het loopt dood op 'het toneel'!
En daar sta je dan… Van achteren omgeven door een halve cirkel van Larixbomen. Het hele Engelse veld als schouwburgzaal aan je voeten. In gedachten zie je jouw publiek zitten…

In het boek 'Een liefde in het Kennemerland', geschreven door Marie van Zeggelen, wordt een feeëriek schouwspel in dit openluchttheatertje beschreven. Het publiek zat (of stond) daarvoor dus aan andere kant van de beek, op het Engelse veld, wat toen nog korenveld was.
Dat deed bij mij de vraag rijzen: was er voor deze mensen aan de rand van het korenveld ruimte uitgespaard? Of werd het toneel alleen gebruikt als de graanoogst binnen was? We zullen het nooit weten.
Maar mocht u nog een toneelstuk in gedachten hebben, of eens hardop willen oefenen voor een auditie, dan weet u nu het groene theater te vinden.

23. Stijltuinen en tuinstijlen

(maart 2009)

Tuinen zijn er altijd geweest. Alleen hun uiterlijk, de sfeer die ze uitstralen, verandert in de loop der tijden aanzienlijk. Immers, tuinen zijn een afspiegeling van hun tijd; de tijd waarin ze werden aangelegd.

In de middeleeuwen waren er vooral tuinen bij kastelen en kloosters. Daar kweekte men in de eerste plaats planten die gegeten konden worden en planten die belangrijk waren vanwege hun geneeskrachtige werking. Later kwamen daar ook planten bij die alleen om hun schoonheid werden gekweekt. In de stad zullen er alleen siertuinen bij de grotere 'herenhuizen' geweest zijn. Mooi-bloeiende planten waren toen bijzonder. Die moest je van dichtbij kunnen bekijken. Dus zullen in die tijd al die planten op vierkante en rechthoekige bedden hebben gestaan. Niet al te groot… Je moest er goed omheen kunnen lopen om al die planten afzonderlijk te kunnen bekijken en/of gemakkelijk te kunnen oogsten. Stijltuinen, tuinstijlen… men had daarover nog nooit nagedacht.

Hoewel…: een zekere Petrus de Cresentius, die leefde van 1233 tot 1321, schreef al een boek met als titel: 'Over siertuinen en aangename zaken'. Daarin valt te lezen dat siertuinen zowel met planten samengesteld kunnen worden als met bomen. Of met beide. Maar hoe de verdere vormgeving was… Dat was kennelijk nog een onbekend begrip of men vond het niet zo belangrijk.
En dat zou denkelijk ook zo zijn gebleven als de mens niet was gaan reizen. Daardoor is hij gaan ontdekken dat die lap grond bij zijn huis ook anders te gebruiken, dus in te vullen is. En daarmee werd, evenals de architectuur, ook de tuin aan mode onderhevig.
Dit proces begon zo na de middeleeuwen, rond het jaar 1500. De tuin wordt dan onderdeel van het dagelijks leven. Eerst kreeg je de zogenaamde 'Hollandse tuinen', doorgaans samengesteld uit vierkante en rechthoekige vakken/perken en veel haagjes en hagen (die laatste vooral buiten de steden). Op sommige schilderijen uit die tijd zie je ijverig werkende mensen, zoals op het uit 1565 stammende schilderij van Pieter Brueghel de Oude, genaamd 'De Lente'.
De afbeeldingen laten vaak zien, dat er veel kruiden, groenten en vruchtbomen werden geteeld. Een enkele sierplant staat doorgaans te pronk in een mooie pot. Later ontstaan tuinen die passen bij de architectuur van de woning of het gebouw: Renaissance, Rococo, Barok,
Romantisch, Landschappelijk….
Begin 1600 worden veel 'nieuwe' planten ingevoerd, zoals de tulp, de lelie, de narcis, het afrikaantje, de Oost-Indische kers en de gouden regen. Zo wordt al in 1562 de Oranjeboom ingevoerd en ontstaat de noodzaak om hiervoor een winterberging te bouwen: de oranjerie.
Na 1600 'verandert' de wereld. In Frankrijk regeert Lodewijk XIV met onbeperkte macht. Hij laat schitterende paleizen en grootse tuinen aanleggen. Een bekende tuinarchitect uit die tijd is André Le Notre. Zijn tuinontwerpen evenaren de grootsheid van de paleizen in die tijd. De stenen architectuur wordt in de tuinen voortgezet en vormen een geheel.
Zijn werk vindt navolging in andere Europese landen, zo ook in de Nederlanden. En zo komen we bij Beeckestijn, waar tuin en buitenplaats ook een onlosmakelijk geheel vormen. Immers, de hoofdas van de tuin begint bij het hek, loopt door het huis heen, wordt 'onderbroken' door een droge en een natte kom, en gaat rechtdoor naar het einde van de tuin, waar een triomfboog of een andere afsluiting moet aangeven dat daarachter de 'woeste gronden' beginnen.
Ook de tuinruimten sluiten aan bij het gebouw: binnen kamers aan weerszijden van de gang, buiten groene kabinetten, omsloten door groene muren van gesnoeide hagen aan weerszijden van de hoofdas. Binnen die hagen vaak een kleurige geurende beplanting (zoals b.v. een bloemenwaaier) of een fruittuin. Hier konden de mensen zich verpozen.

Vanaf 1650 wordt de Barokstijl steeds grootser. Het is de tijd van de onbeperkte macht en dat mag je terug zien in de tuinen. Dit wordt de tijd van de 'Hoog-Barok' genoemd. Aan het eind van de tuinen zijn geen visuele afsluitingen meer, maar lijken de tuinen over te gaan in het landschap. Dit duurt tot ongeveer 1730; dan ontstaat een omslag.
Elke beweging heeft zijn top. De Rococostijl is wel een uitvloeisel van de Barok genoemd, maar is veel minder formeel: licht, sierlijk en intiem zijn de sleutelwoorden. Er ontstaan slingerende paden, gebogen vormen, ingewikkelde parterres, de broderie met kleine conifeertjes op de hoeken, ingewikkelde aangelegde rotsformaties… Kortom: alles heel verfijnd en zwierig, maar van beperkte levensduur. Trouwens, de Gouden Eeuw, de eeuw van voorspoed en rijkdom, loopt ten einde. Er ontstaat een reactie.

Aan het einde van de achttiende eeuw moet alles anders. De mensen willen de klassieke voorschriften niet meer klakkeloos navolgen. Men krijgt aandacht voor de natuur en een verlangen om 'vrij' te zijn. Jean-Jacques Rousseau leert mensen belangstelling krijgen voor de natuur. Hij stelt belang in planten en hun levenswijze en heeft grote invloed gehad op de tuinarchitectuur van die tijd: alles moet een zo natuurlijk mogelijk karakter krijgen.
Ook in Engeland ontstaat in die tijd een heel andere stijl in de tuinaanleg: de landschapsstijl. Die landschappelijke tuinen lijken in beweging te zijn; je voelt er de seizoenen, er gebeuren allerlei zaken waaraan je alleen wat kunt bijsturen. En je hebt geen passer en meetlat meer nodig om hem aan te leggen. 'Je hoeft je tuinman slechts dronken te voeren en zijn pad te volgen', wordt in die tijd gezegd..
Deze nieuwe mode doet schoorvoetend zijn intrede in Nederland. Op Beeckestijn legt Michael, 'boschgardenier op Bekesteyn', als een van de eersten een deel van de tuin in die Engelse stijl aan. Mr. Jacob Boreel is voor zijn werk vaak in Engeland en heeft Michael in dat land die stijl laten bestuderen. En daar kunnen wij nu nog elke dag van genieten.

24. Plantenzoekers

(juni 2009)

In ons land groeit van oorsprong slechts een beperkt aantal planten. En de soorten die er groeien, groeien ook nog niet eens op dezelfde plaats. Zo heb je soorten, die van natte voeten houden en soorten, die goed met weinig vocht toekunnen. Je hebt planten, die van warmte en een zonnige plek houden en planten, die in de schaduw veel beter gedijen.
Dan zijn er ook nog eens planten van verschillende grondsoorten: van het grofkorrelige zand van onze duinen tot en met de zeer fijnkorrelige klei, waarmee je kunt boetseren. Je hebt het veen als grondsoort: verteerd organisch materiaal (verteerde plantenresten). Je hebt planten die van zure grond houden en planten die liever wat kalk in de grond hebben. En dat alleen al in de klimaatszone van ons kleine landje…
Over de hele wereld vind je warme(re) en koude(re) plaatsen, natte, vochtige en droge. Berggebieden, waar planten op de hellingen groeien. Die planten groeien dus eigenlijk hoog in de lucht en krijgen veel meer licht dan de planten in onze lage landen aan de zee. En zelfs daarin zitten nog verschillen. Zo is het in het westen, vlak bij die grote wateroppervlakte van de zee die het licht reflecteert, veel lichter dan in het oosten van ons land.
Ook heb je gebieden op aarde, waar veel meer regen valt dan bij ons. En gebieden waar bijna nooit een druppel water valt. Of die een droge en een natte tijd kennen. En al deze gebieden kunnen weer een andere temperatuur hebben. Zo zijn er zeer veel verschillende groei-omstandigheden, met allemaal hun eigen, daarbij behorende flora. Wij hebben bijvoorbeeld paardenbloemen, madeliefjes en margrieten. Maar komen we in de Alpen met gentiaan en edelweiss… dan worden wij helemaal enthousiast en willen wij die planten ook hebben….

En zo is het door de eeuwen heen geweest. Vanaf het moment dat de mens ging reizen ontdekte hij andere, vreemde planten. Anders door uiterlijk, door geneeskrachtige werking, of de bijzondere smaak. Planten met vruchten of wortels die van waarde zouden kunnen zijn.
Op de handelsschepen gingen op een gegeven moment zelfs mensen mee, die de opdracht hadden nieuwe plantensoorten te zoeken. Dat waren de plantenzoekers. Vooral planten met een geneeskrachtige werking hadden alle aandacht. En natuurlijk bijzondere planten, zoals allerlei varens en orchideeën. En gekke bomen, zoals palmen…
Ze brachten al die planten mee naar ons land. Speciale tuinen werden ervoor ingericht. Daarvan is de Hortus in Amsterdam nog een belangrijk voorbeeld. Vlak naast Artis, waar bijzondere dieren een plek kregen. Ook op onze buitenplaats ging men die bijzondere planten (en dieren) uit verre landen verzamelen. Denk aan de slingeraap, die ooit op Beeckestijn gewoond moet hebben… Een oom had hem voor de kinderen Boreel meegebracht, ik geloof uit 'De West'.
Veel van die planten en dieren overleefden deze, vaak lange reizen niet. Daarom maakte men vaak een tussenstop. Hier had men het eiland Madeira voor uitgekozen. Planten werden daar vaak een poosje 'verpleegd', voor ze de verdere reis naar het Noorden aanvaardden. Om die reden wordt Madeira nog steeds 'bloemeneiland' genoemd. Planten van 'all over the world' zijn daar nog steeds te vinden.
Het Hollandse klimaat was het volgende struikelblok. Men moest toch wat 'aanpassingen' doen voor al die planten die het wat warmer gewend waren. En zo ontstonden op veel buitenplaatsen een orangerie voor de planten en kooien voor de uitheemse dieren.
Zo ook op Beeckestijn. Hier werden de nieuw verworven planten aanvankelijk ondergebracht in het Noordelijk koetshuis. Later werd een orangerie voor ze gebouwd. En er kwam een kooi voor de slingeraap.
Sommige geïmporteerde planten bleken zeer goed in ons land te gedijen. Denk aan de vele vaste planten, struiken en bomen die van elders zijn gekomen en waar we in onze tuinen nog steeds van genieten. Of bomen, die goed zijn voor de houtproductie. Of niet… zoals bijvoorbeeld de Amerikaanse vogelkers, die in ons land op sommige plekken een ware plaag is geworden…. Maar van de meeste, in ons land niet oorspronkelijk groeiende planten, struiken en bomen hebben we veel plezier. Zij geven onze tuinen en parken een gevarieerd en kleurig aanzien, of zijn goede houtleveranciers.

25. Plantenzoekers (vervolg)

(september 2009)

Op onze breedtegraad groeien slechts een 'beperkt' aantal planten. Ach, wat is 'beperkt'…? Alleen al de Flora van de 'Wilde Planten in Nederland' is een boekwerk van centimeters dik. En dan kun je nog zo'n boekwerk vullen met alle niet-inheemse planten die ons landje kent. Om die laatste groep gaat dit verhaal.
Op het moment dat mensen verre tochten gingen maken, kwamen ze niet alleen andere mensen en dieren, maar ook andere planten tegen. Vooral in de warmere gebieden waren die spectaculair door hun vaak andere groeivormen en kleuren. Thuis, in Nederland werd daarover verteld… De mensen, gewend aan de Nederlandse flora die toch vooral bestaat uit planten met wat kleinere bloemen (denk aan onze madeliefjes, vergeet-mij-nietjes en boterbloemen) konden de verhalen niet geloven….

Er werden dus 'plantenzoekers' (vaak waren dat ook goede tekenaars) mee op reis gestuurd. Marie Sybil Merian is daar een goed voorbeeld van. Zij konden voor de thuisblijvers verbeelden wat er elders op de wereld voor moois groeide. Echter, daardoor ontstond ook het verlangen al dat moois eens 'in het echt' te kunnen zien.
Sommige planten werden al wel meegenomen. Met succulenten gaat dat redelijk eenvoudig; zij kunnen lang zonder water, vooral als de temperatuur wat lager is. (Zo overwinteren bijvoorbeeld onze Agaves en Aloes in onze kelder, zonder water.) Dat moet op zo'n boot dus ook makkelijk gegaan zijn. Anders wordt dat natuurlijk als door warme gebieden wordt gevaren en bij planten met bladeren. Je moet de zaak op z'n minst vochtig kunnen houden, want blad blijft verdampen. Dat water moet wel ergens vandaan komen.
Het probleem was echter dat zoet water aan boord van zo'n schip, dat weken op zee voer zonder een haven aan te kunnen doen, op het laatst een schaars goed werd. De muiterij op de Bounty (waar dat beroemde boek over geschreven is)schijnt ontstaan te zijn doordat de zoetwatervoorraad krap werd en dat zoete water naar de planten ging in plaats van naar de mensen.

Dit probleem werd gedeeltelijk ondervangen door op de reis tussenstops in te lassen. De Canarische eilanden, vooral de eilanden Tenerife en La Palma, speelden daarin een grote rol. Nu nog worden deze eilanden wel 'bloemeneilanden' genoemd. En dat niet alleen vanwege de plaatselijke flora, die hoofdzakelijk uit succulenten bestaat (en overigens heel interessant is!). Nee, die naam danken die eilanden aan de 'flora van elders', die daar is achtergebleven door al die boten die er zoet water voor hun 'lading' kwamen innemen. Op deze eilanden vind je nu nog interessante botanische tuinen, waar je een goede indruk krijgt van al die planten die eens naar ons veel koudere Europa werden verscheept….
Nog steeds zijn er mensen op zoek naar nieuwe planten. En die worden nog steeds ontdekt! Niet meer op zo'n grote schaal als in de eeuwen die achter ons liggen, en soms zie je geen verschil met een al bekende plant…. Maar door bijvoorbeeld een andere vindplaats kunnen ze genetisch wel verschillen, waardoor ze interessant blijven voor het maken van kruisingen. Bijvoorbeeld bij het zoeken naar resistentie voor bepaalde plantenziekten. Dus: plantenzoekers zullen er altijd blijven!

26. Biodiversiteit

Oktober 2010

Tijdens de redactievergaderingen voor een nieuw nummer van Beeckestijn Nieuws wordt alle

redactieleden altijd gevraagd naar het onderwerp van hun volgende bijdrage. En dat antwoord wordt steeds moeilijker te bedenken. Immers, eens ben je uitgeschreven. Zoals in mijn geval over de 'tuinen van Beeckestijn'.

Thuis praat je daar eens over. Immers, mijn man en ondergetekende hebben dezelfde agrarische opleiding en beiden hebben we een groot deel van ons werkzame leven in die sector gewerkt. En zo kwamen we al pratende tot het onderwerp van deze bijdrage: wat is eigenlijk 'biodiversiteit' en hoe belangrijk is die voor ons leven op aarde.

Het bedenken van dit onderwerp bleek makkelijker dan de invulling er van. Ondergetekende pakte de encyclopedie om een goede omschrijving te vinden voor het woord 'biodiversiteit'. Dat boek bleek te dateren uit het jaar 1967 en toen kenden ze kennelijk het woord 'biodiversiteit' nog niet. Wel biochemie, biofysica, biologie en biologische oorlogsvoering.
Dus dan maar zelf een 'vertaling' bedacht.

Verscheidenheid

Kort door de bocht geformuleerd betekent 'biodiversiteit' niets meer dan een verscheidenheid aan planten, dieren en andere organismen, die samen op eenzelfde plek leven. Hoe groter die verscheidenheid, hoe hoger de biodiversiteit. Daarbij spelen grondsoort, waterstand, waterhuishouding, voedingstoestand van de grond, zoet of zout, beschut of in de wind, schaduw of zon allemaal een rol. Het zijn allemaal voorwaarden die in wisselende combinaties met elkaar bepalen welk organisme/plant op welke plek zal gaan groeien en zich er langdurig of kortstondig zal vestigen. Al deze wisselende omstandigheden bepalen dus samen de grootte van de biodiversiteit in een bepaald gebied.

En op Beeckestijn?

We gaan naar Beeckestijn. Hoe groot is daar de biodiversiteit…? De grond daar bestaat uit zogenaamd oud duinzand. Duinzand, dat ver voor het begin van onze jaartelling daar al lag en alle kanten op stoof. Pas toen de eerste begroeiing ontstond, ging het stuivende zand liggen en gingen mensen zich er vestigen. En daarmee werd een begin gemaakt met het ontstaan van een nog grotere biodiversiteit.
In Velsen wonen wij in een 'voedselrijke' omgeving, vanuit plantenoogpunt gezien. Veel verkeer, veel industrie, ook nog wat scheepvaart. Het zorgt allemaal voor een eigen emissie van vooral veel stikstof. En op stikstof groeien veel planten prima. Vaak echter 'te goed'. Land- en tuinbouwers noemen dat 'geil groeien'. Dus niet mooi gedrongen, maar lange slappe planten, die met een harde regenbui of een beetje wind omvallen. Je ziet dit ook wel eens in graanvelden, waarin de wind de mogelijkheid heeft hele stukken plat te leggen. 'Legeren' noemen we dat hier.

Maar er bestaan ook stikstofminnende planten. Dat zijn planten, die van veel stikstof houden en daardoor goed, maar toch niet geil groeien. Brandnetels zijn daarvan een goed voorbeeld. Ook Zevenblad en vele grassoorten zijn indicatoren voor een stikstofrijke grond. Al die stikstofminnende planten groeien dus alsof ze er 'echt zin in hebben' en zijn moeilijk uit te roeien. Ja, ze krijgen vaak zelfs de overhand, waardoor de soortenrijkdom kleiner wordt. En dit fenomeen zet zich voort in de soortenrijkdom van de dierenwereld. Vooral de soortenrijkdom van insecten en vlinders wordt erdoor beperkt en daarmee holt de biodiversiteit achteruit.

Voor mijn gevoel is de biodiversiteit op Beeckestijn ook verslechterd. Want wat zich landelijk voordoet, manifesteert zich hier natuurlijk ook. Misschien, als we straks weer wat meer in de tuinen kunnen doen, kunnen we dat proces nog keren of vertragen. De tijd zal het leren!